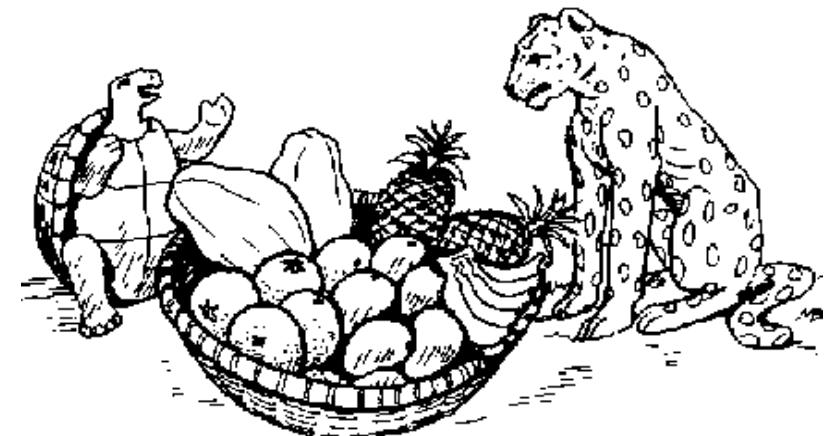

Kuma yen kuunankerebe

Jyερε cə məjən kəbi baana

© 2010

Equipe Bozo Sevaré

Cell: 73-12-64-51

Bozo-djenama

Nutrition

Kuma yen kuunankerebe

Jyepə məjən kəbi baana

Le léopard et la tortue

La bonne nutrition

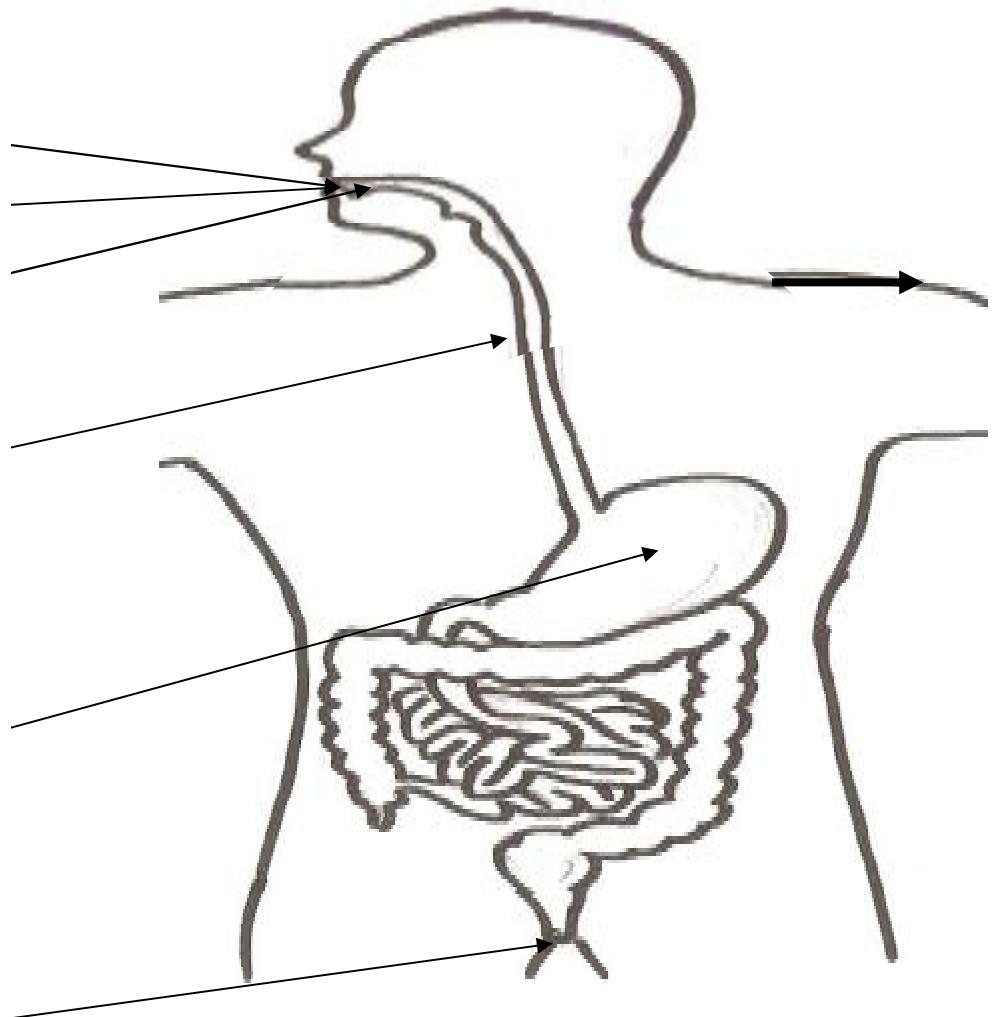
*Photocopié par
Multi-Services
chez Baccus, Sevaré
66 78 79 86*

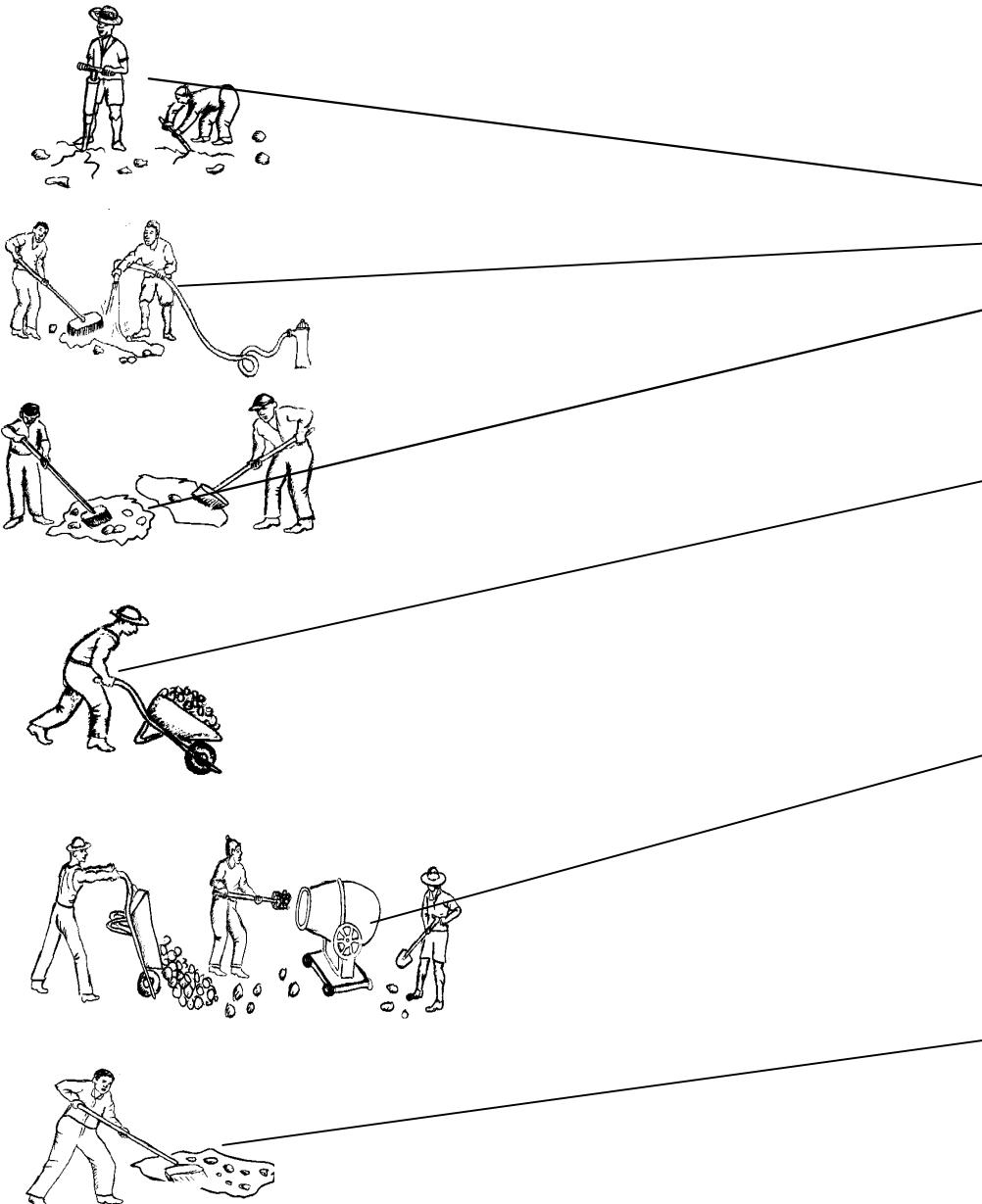
**Traduit en langue bozo-djenama par
Baya Songué et Maama Thienta**

Nos remerciements à Sékou Kementa
pour tout son soutien pratique.

Texte originale : Olive Shell, CMB, 1994
Modifié par Maama Thienta, Jedani Dienta
et Kurumi Nadio
Traduit Baya Songué et Maama Thienta

Illustrations : Ernest Mbanji
et Haaji Karabenta (pages 15 19 20 21 22 24 25)
2ème édition décembre 2010
© Equipe Bozo 2010
BP 76, Sevaré (Mopti)
République du Mali

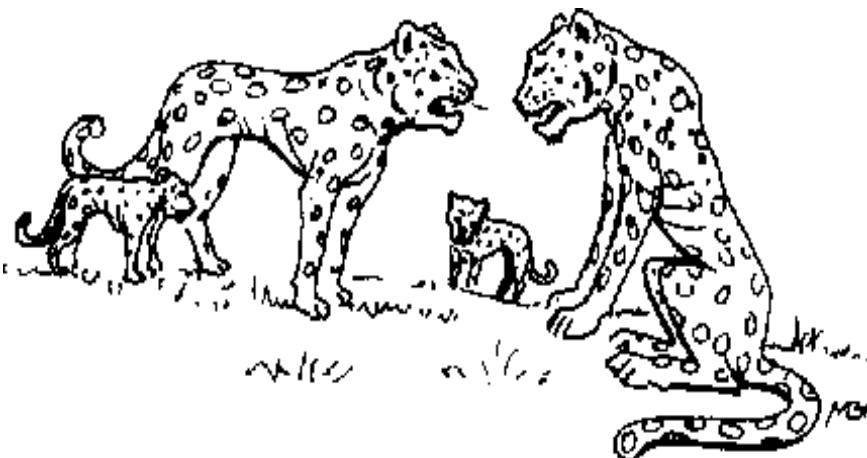

Ku ga kumalyen ken ni, naforo ga a sigi be kye cōng i kōnbo suru saan na.

Swo paaron yen swō paaron yen saba paaron ga a te. Jugu paaron ga a te sana mangoro, buyaagi, lenburu yen maayee... Tye buronye ga a te. Pō paaron ga tinna a nii sana bananku, sabura, maatiga, tamaati, yabalyen yen masakuu. Kuma hageren ga ñ tigunpoye te, e nan mwō wagatu mon, ñ ga be so e saan toro, yala ñ be walen paaron kire.

Wō yen ñ naforotuwama saan te, tōren ga wō yen ñ jamaninge saan kuma. Waatu saan e bananani. E kuron ga gwonna. E tuun ga ñ gwo. Tegelenbee baa a denbee tuunye saan bwō i. E nuu yen e taba saan ga pwina.

Taran ken, kuma yen ñ pon be jyemu. Kuma yoo: « Naforo ga n te be kye sɔgo i kɔnboye saan na, daaba paaron ga n sugu i; tye paaron ga n te. Wagatu saan, e ga swo tore, e be be walen paaro ni e sigi. Mwɔsii laa ni ke kuronye na kenaamana ? Mwɔsii laa tegelenbee ga ke denbee saan bwɔ i ? Mwɔsii la ni ke nuuye saan ga pwina ? »

E wagatu mɔjɔn tinga miilagu nii. Nɔn kɔdyɛ, yugon hangeren mɔjɔn kirega. A yoo ñ kwɔn te : « An ga haanaa swo kuunyenkerɛbe kan, sabi daaba kamuna ni, a ga pɔ paaron two. A ga dabare kireɛ pɔ paaron te.»

Jyemu dagare

Yen aa hangeren tɔ : Tewu, ywɔ, byen yen sɔwɔ nii, poroteyini paron ga kye nii. Aa man numaasan be kiye dɔ aa denbee na. Yugon nutuu yen subeniyayugon saan mago ga kyɛn pa be kye kayigu na.

Yen aa nɔɔtɔmɔni, aa ganan jugudenbee jye wagatu saan aa kanye nii.

Nɔn aa ga a pwa be nafye tin aa denbee te. Aa man sukɔrɔjyɛpɔ san be a dɔ e na. Nkaa aa ga hinii be : maatiga, tamaron, yewupunu, yewu, tɔmɔn, swɔn, swɔ, sabura, gwo yen ñ numentanaayee san e te. Ton laa witaamini paaron ga kireɛ e nii, e ga aa denbee kisii bara gɔbɔ paaron tɔren pa.

Mwɔ sii la jimi ga tyege ?

An jyεtwɔ, an ga hinii tyen yen an tuunan tɔɔn bwɔ i.
Wagatudama jɔn kɔjye, tyen gu ga n̄ ben gu sen maa. A
jɔn bengu twɔ gu cɔ ga baadege bari. Wɔ ga tyegee ni.

Laajii laa mwɔ sii tinna ?

Nɔn an jɔn nan saa jyεpɔ pa an ga mɔn pwɔ, a dafii ga an
kunu. An laajii be kusaama. Nɔn laajii wɔ ga jyεpɔ
puruganii an lagu nii.

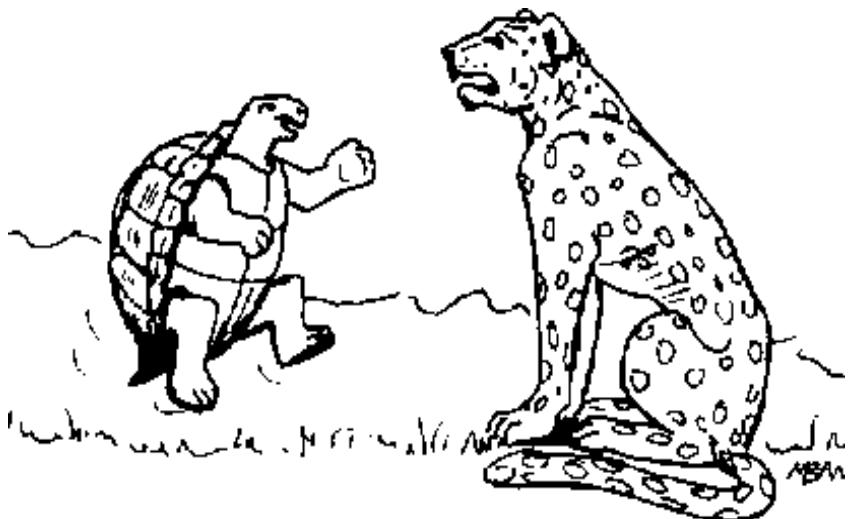
Mwɔ laa n̄ tinna jɔn dwon nan jimi kun ?

Nɔn tuun nan jyεpɔ dafi, a ga kayinna kayin swo nyendondi
pa, be a se n̄ mago ga jyεpɔ pa. Wagatu kyen ga bye jɔn an
nan jyεpɔ torewɔn kayi a ga sende an numaa an ganan a
san. Jyεpɔ mɔn saan na jimi paa, a na an baadwon baa.

Kuma soga kuujyenkerɛbe kan ; a be a tin Kuunjyenkerɛbe
ga maangoro bye; E bwɔ boyi; kuma be a pon paatye a bwɔ
i, a yoo yala an pon yen kenden ta ? Kuunjyenkerɛbe a
jaabiga : « Baasi si na a bwɔ i, a so kayin maatigantye
nii. An pye pon yen an denbee la ?»

E ga Ala tige nii. A ga n̄ kan sabi a bandana ni. A na hinii
kayin wayi. Jyenbee pye ga yan. E tuun saan pwina ni.
Tegelenbee pye ga e tuun taa saan bwɔ i. Ala ye iin yaa
naforotuuye ni, nka kenaama na iin tuun nii. Iin laa haanaa
mwɔsi tinna, ntaama jugu ga an sugu i ?

Kuujyenkerebe pɔ be n̄ miila wagatu guuna. A gurubɛ tin, a kiri, a yoo : « N jugu kire aa te! Aa muraaru ga jyepɔ wɔ bwo i. Pɔ mɔn ga kɔrɔ aa na be gobɔ tenbe, be a senbeni .»

Kuma ye a jaabiga : « N na gyena be nɔn jyepɔ tuben mye. A ga kiree mintye ? A walen ye n kon ta ? »

Kuujyenkerebe yoo a te : « A ga be n̄ degi an naforo wɔ nii, nka nɔn kɔdye, an ga be an naforo togo kire tun, sabi an gabe kenaama kire, be kayin.

Ke n so n ganan jyepɔye wɔsi an na ! »

Kuma yen kuujyenkerebe soga kuujyenkerebe kan. Kuma pɔga gundu nii, be kuujyenkerebe kurennna.

Pɔrɔ

Pɔrɔ ga siima pende ni, yen buron bwɔ te : pɔrɔlyenmyegu yen pɔrɔburon. Pɔrɔlyenmyegu wɔn n kɔsaan be kye pɔrɔburon na. Pɔrɔlyenmyegu wɔ ga jyepɔ gu gobii be a nafye n̄ pwɔye baa a nii, a na n̄ kiren, a be a kyeni swo pɔrɔburon nii. Nɔn jyepɔ nan kyen pɔrɔburon nii a pye ga jii saan sayi bara a nii. Ngɔnsondo jyepɔ gu ga n̄ gobii sɔbi ni, a be sen maa a te be a bari.

Mwɔsii laa jyepɔ ga nimi saraa ?

Jyepɔkyesen yen tyenkyesen ga ee poyiri bwɔ i. Jyepɔ kyetwɔ tyenkyesen lagu ga n̄ tye. Nɔn a lagu te n̄ tye kyena saan jyepɔ ga a sye n̄ ga kye a pa. Nɔn wɔ ga bye tiga gu ni, yala jyepɔ gu ga be n̄ ben.

Misaalu pa; Lagu nii :

Kon kayigee dwɔ ga sana an laa
jiiyee, e ga jyepɔ budu-budu be a
saan myegani.

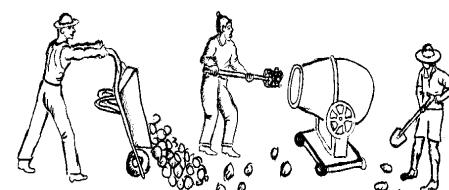
Jii mɔn kayi gu ga sana laajii, a ga
jyepɔ gu kaamanii. An nyeren gu ga
jyepɔ gu boboo be a kyen'i swo an
pɔngɔ nii. A ga sana kon kayigee
saaron kayi e sigi baanaa mɔn nii.

Pɔngɔ :

Nɔn an nan jyepɔ tɔn wagatu mɔn, a
ga kye n̄ jii pa an tuun nii swo hali
an kusu nii.

Kusu :

Kusu ga sana masiin, jyepɔ
ga yiren kyen a nii a ga n̄
sindii kayin wɔn. A ga a
gɔbii be a purugani sana
jiimun.

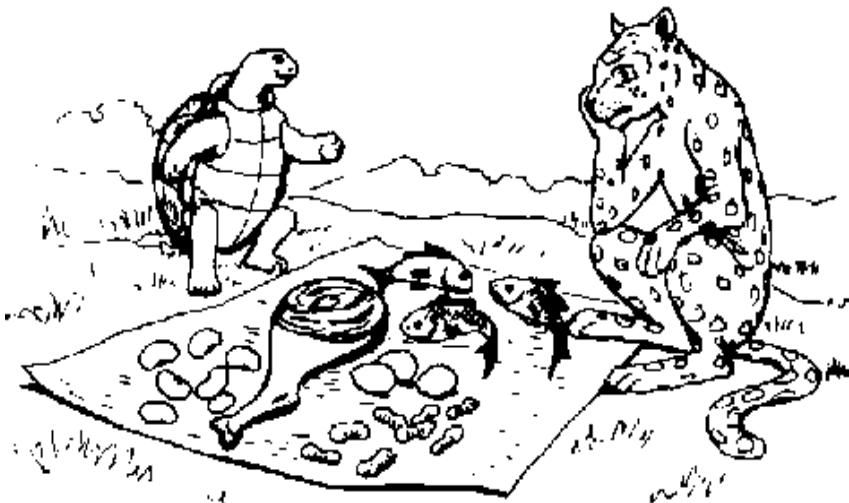

Kuujenkerɛbe dɔga swo jamaa nii, be jyepɔnbaataneye
naa kɔbi be e yaa sɔgs-ɔgs nii, be a taani kuma tiga.

Wagatu mɔn kuma ye a kayiga, a soren ga a kuma. A bega
maangoro, maayee, buyaagi, tamaati, karooti yen lenburu.
Kun jugudenbee saan ga cɔgs-ɔgs nii.

Kuma yoo: « Kiye nan jyepɔ kerɛnkerɛnnaye ni, sabi n ga
kuye dwɔ swɔ. » Kuujenkerɛbe ye a jaabiga a yoo : « Kon
jugudenbee dwɔ ga tuun kisi bara gɔbɔ paaron bwɔ i. An
ga jugu mɔree swɔ, an ga e yaa mwɔsi ni, an ga e jye ta ? »

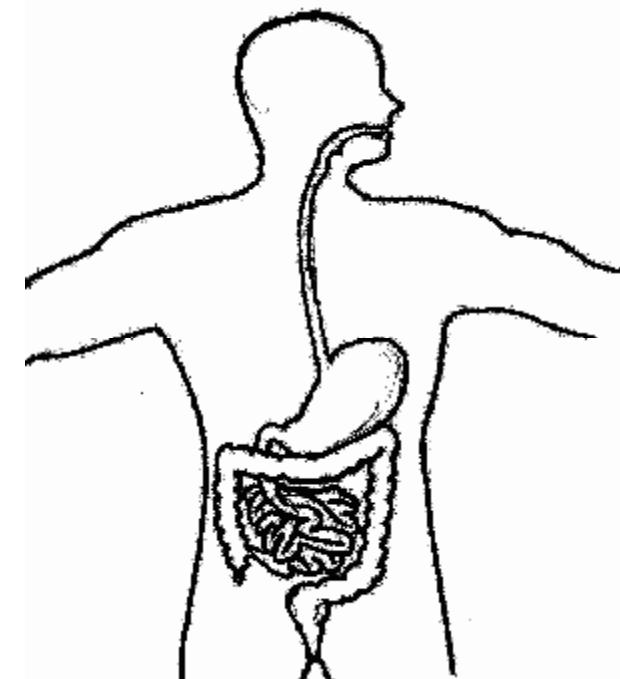
Kuma ye a jaabiga : « ɔn-ɔn ! N na e jye. Kun jyepɔye ga
jyenbee dwɔ pɔnni. N jyenbee na a kiree be a jye, sabi n pon
ga swo a saan toro, be a yaa naforo ni. »

Kuujyenkerébe yoo : « An kuron na kenaamana, tegelenbee
pye ga an denbee saan bwɔ i, sabi an na jugudenbee jye.
An yoo banda ga an tuun nii wagatu saan. Nɔn an ga a pwɔ
aa ganan sɛnbe kire, an ga haanaa tewu, ywɔ, maatiga,
sababyen yen sabura yee dwɔ jye. Tamaa aa ga kiye jye ? »

« On-on ! Iin na kiye jye. » Kuma ye a jaabi jɔn ni. Ku ga
mayin ni, be saba yen swo yen swɔ waa. Nɔn mɔn nan e
waa, e na be jiidi tun. Kuujyenkerébe ye a jaabiga : « An
miila te mama; jɔn an ga a pwɔ be kenaama kire, an ga
haanaa jyερɔ mɔnɔn wɔ jye. Kuma n̄ miila wagatu guuna, a
yoo : « N na a pwɔ maa n tunkuron ganan gɔbɔ, sabi n be
banda. N na a pwɔ tegelenbee ganan ba n denbee bwɔ i,
sabi e tabee be pwi. N ga be kun jyερɔye jye be a twɔn yala

Nɔn an nan jye, jyερɔ gu ga niiwɔn daan wɔ nii an tuu nii.
Jyερɔ ga nii sindii lagu nii be lwon dubaa. Tuun saan ga
jyερɔ kayin e nan ee kire saan be n̄ pɔn degi. Kun pii mɔn
jyερɔ ga a tinna gu wɔ ga n̄ keyiri: jyερɔgɔbigu.

Jyερɔ ga ñ mayinii bara kun pɔ sigen wɔ nii.

Kun sada sigen banna a nii, ke ga a kana maa pɔ siima tinaaye ga kiree ke jyερɔye nii. A ga ñ sye e dwɔ te witaamini.

Witaamini ga kayin buron tinna aadamajyen kenaama nii. Kuma yen ñ namaaniingee sii te kondo kenaamana witaaminin taama la.

Witaamini siima n kon, a ga siima 20 baa.

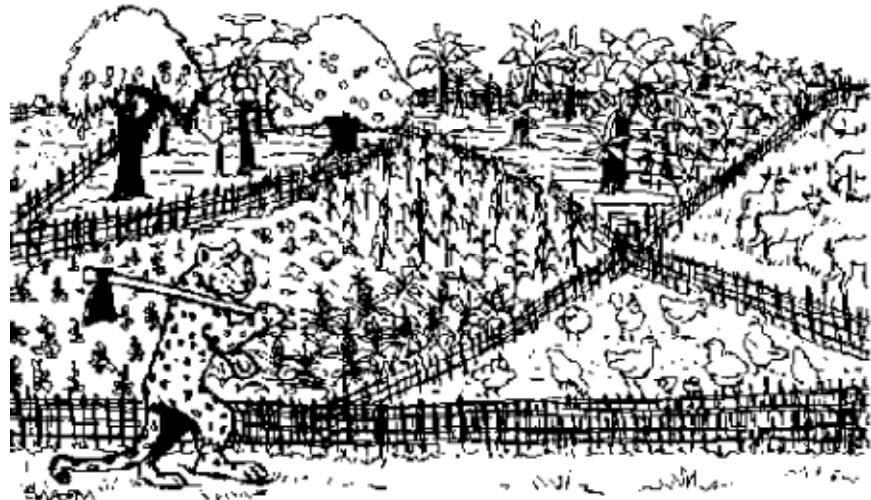
Ken saan ye ñ kayin ni :

Witaamini A ga kiree twɔ, byen, karooti, maangoro, tamaati, masakudwɔ, masaku yen pinaaridwɔ nii. A ga jimi jɔn kayi jiidini hali gutunna.

Witaamini C ga kiree jugujyen kaaye nii. A ñ kon be kire jugujyen tandanaye dwɔ nii. A ga gɔbɔlyenmyεgu paaron tenbe yen be tege pye kenaama nyegani. Misaalipa lenburuba, lenburukumuni, buyaagi, maangoro, suupɔmuun yen ee numen tanaaye.

Witaamini D ga jimi kwɔn yen jimi jiiye senbenii. A ga kiree byen, ywɔ yen tyεye nii.

Jyερɔ laa swo mintye ?

an jyεmu ga twɔna ni. »

Kuma so ñ kan, a yoo ñ pon te: « N pon, an na haanaa jugudenbee saan toro tun : maangoro, lenburu, banaana yen pɔ mɔree ga bara iin tye nii. An ga haanaa pɔye mara iin te. Wayi nan ba a nii, jɔn ken saan ga jugujyen pendende kiree be a jyε kubu saan. Ke ga haanaa maatiga paaron yen sabura paaron jyε. An ga haanaa byen paaron swɔ ke te. »

A pon ye ñ miilaga, a yoo : « N kwɔn taanna ni! » Nka a

dunaga a jyemu pō gu pa, sabi, a ga pwō be a buraamani.

Yugon kayigu jyemu kunga. Wagatu saan e ga jugujyenbee jye, ee ga e syene-syene. E nan pō mōn saan jye wayi, e na jōn sii jye jaanu. Kewu ken kyena kōdō pa, kayigu ye a kayi maa n̄ tuunkuron baapasamaga. A a kōrosi pye, n̄ nan kubu siren n̄ ga kayin, n̄ na bandaa majna. A a kayi pye, n̄ denbee tuunkuron saan kenaama majna. A a se n̄ pon te : « Kuujyenkerēbe toyina ni majna ! Iin ga haanaa iin two a jyemu bwō i. Iin ga haanaa jyepō jye, pō mōn ga iin

Poroteyini ga nuuntuu yen subeniya jidaa, be jyennan kenaamani, be a ko n̄ sago kanjii ni.

Poroteyini paaron ga kiree ywō tewu, byen ye swō nii.

A pōlyen ga kiree maatiga yen sabura nii.

Kariboyidarati ga yakuba dwō jimi nii an wale sēbe saan nii.

Misaalu pa, jimi mōn ga swo swōcōn tye nii mago ga kyēn kariboyidarati pa be kye jimi mōn ga pōrōna a ga sēbe dama tan na. Kariboyidarati ga kiree nafaa saan nii, sana makōrōni yen buuru.

Sukōrō ga kariboyidarati ni. Kariboyidarati ga kiree sukōrōndō saan nii.

Jyepōkisina tuun yakubani n̄ tyen be kye poroteyini yen kariboyidarati na. Tyē mōn saan ga bara ywō, kewu, maatiga, dewu yen mēnē-mēnē nii ga tyē ni, tyē mōn ga pō kōrō jimi kenaama pa. Kun tyeyee banna a nii, tyē suru kondona saan ga jimi keree jōn an nan an nuun paan a ni (tewutye yen naatyē).

Kən jente gu ga jyəmu ke dwən aadamadenbee jaatiyye dwə kuma.

Nən an ga a pwə be kenaama kire, an na senna dugajye yen piinjye dama bwə i. Nkaa, nin an ga hinii, an ga jugudenbee jaami a taba i naa, hənə maangoro, maayee, buyaagi, lenburu ye jugujyen siitanayee. Kuye saan ga nafye ni, be gəbəlyen myəguye kuren. E ga a sye kuye dwə te tuunkwama nii : « vitamini ».

Tewu, byən, yen swə ga jyərənafyəburontye ni.

Jyənbee, nuuntuuye, densaaye, e mago ga kyən kən jyərəye bwə i, tonlaa, e nafye ye n buron. E dwə ga kərə jimi na, be an buramani, be an hangeren yen.

Nən mən te hini be kuye jyə, an ga hini sabura walama maatiga taani e tawən.

Nən mən ga myəya ni, an ga haanaa an nyən biranii swənī, swo an be so tana birani. An ma an miila walen kire bwə i, an ganan an miila an pamaaniingee biranbaana mənən wə bwə i.

Nimi ga buramaa be senbe kiree mayintin ?

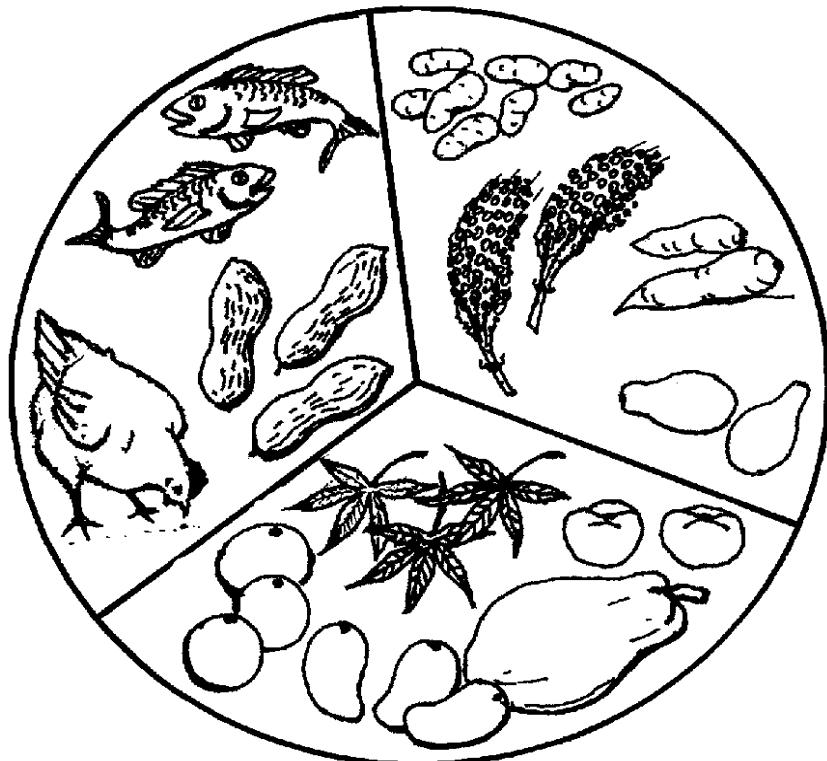
Nimi paaron ga a sye : « Jye mapaatin yala an gabe buramaa. » Twəna ni, badi jyərə mənən wə ga jimi dwə laa. Jyənan mən na jyərə mənən kiree be a jye, jəntuu buramaa baana na dema. Nəntuu senbe n dwən, a baanjun be gəbə.

Jyərə laa mayinina bara mwə sii nii ?

Ke jyərəye ga kañena kañe sign ni : **poroteyini, kariboyidarati yen jyərəkisina.**

Poroteyini ga sana kuunjyen ni mən ga tuun kebee. Yala tuuntwə gabe jiidi, a mago ga kyən poroteyini wə pa. Nən laani jyənbee dwə mago ga kyən a pa be kyə kaminaye na.

Nimi saan na hinii be pō naforotuu ni. Nkaa, nimi saan ga hinii n̄ miila n̄ biranbaana mōjōn bwō i. So an be a miila naforo bwō i, an miila an kenaama wō bwō i. Tonlaa naforotuu mōn te kenaama kire an naforotwama te pō sii mayini an te.

Mwō sii laa ni aadamajyen ga jye ?

Aadamajyen tuun ga sana mōteeru. Nōn a na a asansi ni, a na hinii pō sii te. Nōn a naa nan jyēpō ni, aadamajyen tuun na hinii pō sii tinna n̄ jyēn te. Jyēpō ga aadamajyen yakubanii be kayin hini yen hangeren mōjōn dō a na. Hali jii yen kye, jyēmu yen pō mōn saan ga hinii n̄ wale an tuun nii, a sababu ga bara jyēpō nii.

